

Futó Tibor

A JÁSZSZENTANDRÁSI TEMPLOM FESTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

Az eredeti gépirásról átmásolta és összeállította: Futó László

A II. világháború nemcsak halálos áldozatokat szedett, hanem számos egzisztenciát, családot is tönkretett. Erre a sorsra jutott Jászszentandrás korábbi főjegyzője, Futó Tibor és családja is. Ők, miután sikertelen volt a Jászszentandrásra való visszatérésük, a Dunántúlon kezdtek új életet. Így lehetett később a főjegyző úr egyik gyermeke, Futó László a hatvanas években, a székesfehérvári József Attila Gimnáziumban az osztályfőnököm és fizika tanárom. Egyik korábbi érettségi találkozónkon Laci bácsi elmesélte, hogy édesapjának milyen szerepe volt a szentandrászi templom kifestetésében, ezért a legutóbbi találkozónkon átadtam neki a Hamza Múzeumnak a freskókat bemutató kiadványát. Akkor tudtam meg, hogy létezik az alábbi visszaemlékezés, amely számos ponton forrásértékű. Abban a reményben nyújtom át a Jászsági Évkönyv olvasóinak, hogy ők is érdekesnek fogják találni.¹

Wirth Lajos

Előszó

A jászszentandrászi templom festésének története című írásomat már 1970. április havában elkészítettem, figyelembe véve benne a Chiovini Ferenc és Czumpf Imre által közölt adatokat is. A történet megírását már régen tervezgettem. Sok olyan esemény történt, amelyekről csak én tudok, mert a jelenlevők közül mást annyira nem érdekelt, hogy megjegyezze volna, felfigyelt volna rá. Sokan, idegenek lévén, eltávoztak. Úgy vélem, több olyan eseményről emlékezem meg írásomban, amelyek az akkori korra igen jellemzőek, érdekesek, ne menjenek hát feledésbe.

1969. október 6-án Szolnokon meglátogattam Chiovini Ferit. A templomfestés után már nemigen találkoztunk. Most elbeszéltem neki, mi minden történt távozásuk után. Azokat most hallotta először, és igen érdekeseknek találta. Felelevenítettük a templomfestéssel kapcsolatos előzményeket is, biztatott, hogy írjam meg ezeket. Megérdemlik a történetek, hogy feljegyzésre, megőrkítésre kerüljenek. Beszélgettünk e történetekről Molnár István igazgató - tanítóval is, ő is kért, hogy írjam meg őket.

Az 1970. évben elkészített írásom egy példányát Chiovini Ferinek megküldtem, kérve, olvassa el, tegye meg megjegyzéseit. Ő közölt néhány helyesbitendő adatot. Közölte: ő a kardonokat nem a kóruson, hanem a festendő falfelületen készítette; előbb a *Szent László vízfakasztása* kép készült, s utána a *Déli harangszó*, én fordítva gondoltam. Elküldtem írásomat Antony Jánosnak is. Ő is a Szent László képet jelzi elsőnek, Czumpf Imre pedig a Déli harangszót mondja elsőnek, mint én. Írásomat Chiovini kívánsága szerint helyesbítettem, *Aba-Novák* freskóinak sorrendjében is vannak eltérések a levelek szerint. Azoknál a sorrendre kétséget kizáróan emlékszem, hiszen a történetek során kitűnik, melyik volt a legelső alkotás, mely engem is megkísértett. A sorrend különben sem olyan dolog, amely nagy kihatással volna az eseményekre. Mégis igyekeztem a történéseket a képek megszületése szerinti sorrendben tárgyalni.

Czumpf Imre igen sok adattal gazdagította írásomat. Második, kibővített és helyesbített írásom azért készik, mert tőle csak a napokban érkezett meg leveleimre a válasz.

*Siófok, 1971. február 10.
Futó Tibor főjegyző*

¹ Szerkesztői prolóógus

Az 1932. év nyárelején a közbirtokosság – a római katolikus egyház kegyura – képviselői közül többen felkerestek, mint a testület jegyzőjét. Előadták, hogy a képviselőtestület tagjai nyugtalanok, attól tartanak, hogy a több éven át összegyűjtött kegyúri vagyon értékét veszti. Közölték, hogy a lakosság körében is hasonló nyugtalanság észlelhető. Köztudomású ugyanis, hogy a kegyuraság minden jövedelmét a templomfestésre tartalékolja, amióta csak a templom felépült. Az 1903. évtől kezdve végzik e célra a tartalékolást. Egy ízben az első világháború már semmivé tette az addig gyűjtött készpénzvagyonukat. Az akkori vezetők nemtörődősége miatt festetlen még ma is a templom. A nép akkor is számon kérte a vezetők hanyagságát, gondatlanságát. Most is azt teszi majd. Javasolják, vizsgáljuk meg az e célra felhasználható összeg nagyságát, és, ha lehetséges, festessük ki a templomunkat. Határidőt

tűztünk ki a kegyúri közgyűlés összehívására, mely az ügyben dönteni jogosult. A határidő előtt a kegyúri képviselőtestület vizsgálja meg az e célra rendelkezésre álló összeg nagyságát, és a tárgyalásba vonja be a plébánost is. Nekem, mint a kegyurasági jegyzőnek jutott az a feladat, hogy a készpénz és egyéb, e célra tartalékolt vagyon állagát vizsgáljam, állapítsam meg annak készpénz-értékét, és a képviselőtestületi gyűlésen tárjam majd elő. Köztudomású, hogy 1932-ben nyakig voltunk a világgazdasági válság okozta bajok posványában. Sok volt a munkanélküli, kevés volt a dolgozók keresete, mindenütt a tespedés, a nincstelenség tanyázott, az emberek igen szűkös anyagi viszonyok között tengődtek. Éltünk egyik napról a másikra. Persze, hogy meglepődtem, hogy ilyen viszonyok között nincs nagyobb gondjuk ezeknek, mint a templomfestés! Nagyon jól tudtam, hogy a kegyurasági pénzek majdnem teljesen kölcsönképpen a lakosság körében vannak kihelyezve, kötelezvényekre. Az első világháború után az addig tartalékolt összeg a bankban vált semmivé, így azóta nem helyezték bankba, hanem a lakosság körében kamatoztatták, lehetséges-e most e nehéz időkben a kinnlevőség beszédese? Milyen hangulatot, ellenszenvet vált ki majd ez az intézkedés? Mindenki megnyugtatót, biztos abban, hogy e célra az összes kinnlevőség befizetésre kerül, minden különösebb kényszerítő eszköz vagy eljárás igénybevétele nélkül. Ők már is a nép elé tárják e javaslatukat, támogatást kérve. Úgy is tették. Az egész községben mindenki a templomfestésről beszélt, elfogta az alkotni vágyó láz, a régi terv valóra váltásának akarata az egész falut. Mind több volt nálam az érdeklődő: Hogy lesz, mint lesz? Van-e elegendő pénz rá? Milyen lesz? Ki festi? Se vége se hossza a kérdéseknek. Híre ment az egész környékre. Mi is már mindenütt e problémával foglalkoztunk. A határt járó orvosunk – Antóny János – egyre hozta a külső híreket. Ezek is mind biztatóak voltak. Különben Antóny János volt a legnagyobb segítségem e nehéz feladat megvalósításában. Segítségére mindig nagy hálával emlékezem. Nekiláttam hát a birtokossági vagyon e célra tartalékolt összegének summázásához. A kötelezvények alapján összegeztem azokat, s mindent értékelve, számba véve, kihoztam egy szerénynek látszó összeget. Pontosan már nem tudom összegszerűen megmondani. S akkor azt hittem, oda az álmom. Én nem egyszerű falusi templomfestést, hanem valódi freskókat álmódtam oda. Már azt is elhatároztam,

hogy gyermekkori pajtásom, Chiovini Feri csinálja, ha elvállalja. Ilyen javaslatot készítettem már elő a gyűlések számára. Kérni fogom, bízzanak meg, hogy a szolnoki művésztelep tagjával, Chiovini Ferenc festőművésszel tárgyalhassak, s ajánlatát majd a gyűlés elé terjeszthessem. De hát ilyen nevetséges összegből hogy akarok én freskókat, méghozzá nem is száraz, hanem nedves vakolatra rakott, örök, le nem pergő festést? De amint az újságcikkekből, s más hírekből naponta a megélhetési nehézségekről kaptunk híreket, a munkanélküliség növekedéséről, s arról, hogy a művészvilág is nagy gondokkal küzd, nem tud alkotni, nincs kinek, új remény szállt meg. Eredeti tervem szerint tettem meg javaslatomat a közgyűlésnek, s javaslatom elfogadásra talált. Megbízott a tárgyalások megindításával, bonyolításával. Határozatot hozott a kintlévőségek beszedésére, ha a tárgyalások sikerrel kecsegtetnek. A kötelezvények tulajdonosait erről már előre értesíteni rendelte. Különösebb vita, sem ellenkezés nem volt. Mindenki úgy tárgyalt az ügyben., mint akiknek atyáik által tervbe vett, s rájuk hagyott feladatot kell teljesíteni. Még azok sem ellenezték, akik kötelezvényes adósai voltak a kegyúri kasszának. Részt vett a tárgyalásokon Száz Károly r. kath. plébános is, aki szintén helyeselte a kegyuraság törekvését. Ilyen előzmények után kerestem fel Chiovini Ferenc festőművészt Szolnokon, a művésztelepi lakásában. Nagy örömmel és kedvesen fogadott. Ritkán találkoztunk, s minden látogatás ünnep volt számunkra. Elmondottam, mit tervezünk. Kérdeztem, foglalkozott-e már ilyen templomfestési munkával, s vállalná-e a jázszentandrási templom festését. Felcsillant a szeme Feri barátomnak. Ekkor már úgy éreztem, sikeres lesz a próbálkozásom. Régi álma, mondotta, és elméletileg régen foglalkozik freskó készítésével. A művésztelepnek különben van egy tagja, Aba-Novák Vilmos, aki most fejezte be egy freskó festését a szegedi fogadalmi templom keresztelő kápolnájában. Vállalta, beszélni fog velem, az eredményről értesíteni fog. Biztosra vehetem, hogy a templomfestést vállalni fogják. A pénz nagysága nem fontos, mert nem a pénzért vállalkoznak e munkára, hanem az alkotni vágyás vezeti őket. Amennyiben tehát pénzünk a felmerülő kiadásokat fedezi, úgy vállalják majd a munkát. Nagy örömmel vittem haza a jó hírt, és türelmetlenül vártuk a fejleményeket. A hír nem váratott magára sokáig.

1932 nyarán Aba-Novák Vilmos lejött Szolnokra. Közölte Chiovini Ferivel is, a szegedi Demeter kápolnai freskóira vonatkozó vázlataira most kapta meg a páduai egyházművészeti kiállítás nagydíját, örömmel fogadta a jázszentandrási templomfestés hírét, vállalkozott arra, hogy Ferivel közösen elkészítik azt. .Erről engem Feri értesített is. Megnyugodtunk. Chiovini és Aba-Novák lejöttek személyesen. Megtekintették a templomot. Igen megtetszett nekik a szép gótstíliú épület. Méreteket vettek, hogy a tervet elkészíthessék. Megállapodtunk, hogy a terveken dolgoznak, és a munkát 1933 tavaszán el is kezdik, amennyiben tőlünk a tárgyalások után arra a megbízást megkapják. Akkorra a költségvetést is elkészítik és bemutatják. Ezután hosszú tél következett számunkra, nehezen vártuk a kitavaszkodást.

Kora tavasszal előbb Szolnokon Chiovini terveit néztük meg, majd Budapestre utaztunk Antóny Jánossal, és Aba-Novákot látogattuk meg. Feri terveivel hamar megbarátkoztunk, bár furcsának találtam mindkét tervén a sok ló alakot. Templomban lovak, így gondolkoztam. De hát láttam már a betlehem-i istálló templomi falfestményen, a barmokkal. Sőt láttam valahol egyéb állatokat is templomi falfestményeken, ha nem ilyen hatalmas, kiemelkedő alakban is. Aba-Nováknál már furcsább érzéseim támadtak. A tervek nem annyira leptek meg, mint az ott készen látott egyéb művei. A terveken ugyanis kidolgozatlan fej alakokat s a tömeget láttuk, melyeket képzeletben kellett kiegészíteni. De a kész képein a különös színek, az alakokon egyes testrészek kihangsúlyozása, no meg a nagy tömeg, a cirkuszi jelenetek, nem az általunk eddig már megszokott stílust mutatták. Felcsigázott állapotban, és furcsa érzésekkel telve jöttünk el. Kora tavasszal megtörtént a hivatalos tárgyalásunk. A művészek személyesen jöttek le.

Be mutatták terveiket, költségvetésüket. A költségvetés összegére nem emlékszem, csak arra, hogy én közöltem, mindössze 11 600 pengőnk van erre a célra. Azt felajánljuk, s ha megelégszenek vele, ily összegben megköthetjük a szerződést. Kívánságunk, hogy nyers vakolatra festett freskók legyenek, továbbá a templomban a szentély falai, és a hajóban a két nagy csúcsos falfelület legyenek freskóval ellátva. Ezt különben már előbb is tárgyaltuk, a tervek így is készültek. A művészek nem sokat tanakodtak. Vállalták a munkát s így megkötöttük a szerződést, 11 600 pengőben állapítván meg az összes költségekre járó díjazást, melyet a munka előrehaladása szerint részletekben fizetünk. A munkálatokat 1933. május elején meg kell kezdeni, és 1933. szeptember 10-re be kell fejezni. Az 1933. évben a templom búcsúnapját, szeptember 14-t már a kifestett templomban ünnepli a község. Illatoztak az akácok, mikor a művészek megérkeztek. A nagy akácfák közül alig látszott ki valami az épületből. Csak a szép karcsú torony emelkedett kecsesen a fák zöldjei fölé. Már a környezet lenyűgöző látványt nyújtott, alig tudtak betelni vele a vendégek. Különböző családoknál már előre megvolt a szállásuk. Nem egyedül, hanem mindenki családotól jött. Aba-Novákkal tanítványai is jöttek. Velük együtt érkezett Czumpf Imre iparművész is, aki a templom dekorációs és egyéb festési munkálatait volt hivatva intézni. A templom bútorzatától, képeitől, minden dísztől megfosztva várta őket. Olyan volt a nagy, üres, visszhangos hajója, mint egy nagy kopár sziget. A külső, gyönyörködtető látvány, a fehér virágoktól roskadozó akácok közepén álló templom nyújtotta felemelő látvány után lesújtó a belső templomi kép. Vigasz, hogy ez most már a munka terepe, s a vendégek varázsolják majd széppé, gyönyörködtetővé. A közbirtokosság a templom ünnepélyes átadását az érkezés utáni napra tűzte ki. Ez a nap kedd, a község piacnapja. A tanyarendszerű község lakosai közül sokan gyűltek össze piacnapokon, most különösen, mindenki kíváncsi volt a festőművészekre. Amikor a kegyuraság elöljárói által vezetett művészek megérkeztek a templomhoz, nagy tömegben csatlakozott hozzájuk a kíváncsi nép. Orgonaszó fogadta a belépőket, a kántor kedves meglepetése. Az üres templomhajó harsogva adta vissza az orgona hangjait, s a művészek meghatódva állottak meg a hajó közepén, embergyűrűtől véve körül. Rövid üdvözlés és köszöntés után adta át a plébános nekik a templomot, kérve, alkossanak és tegyék széppé az Isten házat. A művészek köszönték a kedves fogadtatást. Chiovini rövid válaszában ígérte, hogy alkotásuk méltó lesz a ritka szép épülethez. A kíváncsiskodók is megszólaltak. Melyik a Chiovinyi? Az a kicsit már világosodó fejtetős. Csinos egy ember. Mintha nem is festő, hanem egy atléta lenne. Minden mozdulata ruganyos, friss, a szeme olyan szűrős tekintetű, nagy szempillájú. Járása is olyan, mintha ruganyon járna. Hát az a nő, aki belekarol? Tán a felesége? Igen. És a kislány, akit kézen fogva tart? Márta, a kislányuk. Szép, csinos, karcsú asszony, mintát vehet róla a férje, ha majd anyagot fest. Az a magasabb, testesebb, szőke ember Aba-Novák Vilmos. Egészen más alak, mint Chiovini. Nagydarab ember, egy szőke hajtincs mindig a homlokát takarja. Járása kissé kacszázó, ingó-mozgó. Mellette áll kissé molett felesége, egészen bronzszínű hajjal, előttük kislányuk, Judit. És az a vékonypénzü, kissé pisze orrú, filigrán alak, akivel most Aba-Novák beszél? Ő Czumpf Imre iparművész. Ő végzi a templomfalak dekorációs festését, és az egész többi meszelési munkákat irányítja majd. Mögöttük állnak Aba-Novák tanítványai. Ők a munkában nem vesznek részt, tanulmányukat folytatják. Mozdul a tömeg, változik is. Egyesek kimennek, helyükbe mások érkeznek. A művészek döntenek, munkakezdés még ma. Aba-Novák a kórust választja munkahelyül. Ott készíti el teljes nagyságban, falméret szerint a freskók rajzait.

Chiovini a kartonjainak rajzait teljes nagyságban a festendő falra téve készíti el. Hosszan tartó, alpmunkálatok következtek. Chiovini kezdte meg előbb a teljes méretű kartonok rajzainak készítését. A kórusban ugyanis az orgona érintetlenül maradt, s így csak a kisebb, szélső

falakon lehetett dolgozni. Ott működtek Aba-Novák tanítványai is, akik számára némi fizetségért modellt ült az öreg, beteges Molnár Sándor. Az epilepsziás ember fájdalmas arca, állandó ideges rángatózása nem volt könnyű rajztéma. De hát Aba-Novák az ilyeneket kedvelte. Erdélyi Endre, egy igen szegény kárpátaljai fiú, Aba-Novák támogatta tanítvány. Ő segített is mesterének bizonyos kiszolgálásokban. Teljes egészében Aba-Novák gondoskodott róla. Ő készítette el Kornél fiunk portróját, nővérem kívánságára és részére. A kép ma is birtokunkban van. Értesülesem szerint visszaköltözött Kárpátaljára, ott fiatalon elhalt. Saját költségükön tanultak: Rozsda Endre (Párizsban él, befutott festő), Bényi László, aki a Nemzeti Galériában vezető állásban van, mint tudományos kutató, Redő Ferenc vezető a Képzőművészeti Alapnál (szép gobelineket és fametszeteket készít feleségével együttesen). Később csatlakozott hozzájuk egy Natália nevű bécsi hölgy (aki később egy Tölgyesi nevű festőművész felesége lett, Siófokon volt villájuk, műtermük. A világháború után Balatonkilitire telepítették ki, s ott élt özvegyen, pár évvel ezelőtt halt el). Addig, míg Chiovini a falakon dolgozott, Aba-Novák naponta foglalkozott velük, de a festés idején már nemigen jutott ideje ilyesmire. Közben folytak az anyagbeszerzések. A freskókhoz Budapestről szállítottak oltott meszet. Csak több éves oltott mész volt alkalmas a freskóvakolat készítéséhez. A ki nem forrott mész később a vakolatban tovább dolgozott, és ledobta volna azt. Homokot találtak helyben, alkalmas minőségben. A különleges színes festékeket is sikerült beszerezni. Ezek miatt Czumpf Imre járkált sokat. Fontos volt egy, a vakolási munkákra alkalmas kőműves kiválasztása. Zsemlye Ferenc szolnoki fiatalemberre esett a választás, ő igen alkalmasnak is bizonyult a későbbi munkálatok során. Ügyes és kiváló munkát végző, pontos embernek ismertük meg. Nem volt könnyű a munkája. A régi vakolatot teljes egészében le kellett verni. A téglaközeit, fugáit ki kellett tisztítani, lemosni, áztatni. A lemosást az önkéntes tűzoltótestület tagjai végezték a fecskendő segítségével. Az így megtisztított falra ment rá az első, durva keverékű vakolat, egy normális, jó anyagkeverék. Az elsőt egy másik, vékonyabb réteg követte, melyben az elsőhöz képest több volt a mész. A harmadik réteg volt aztán a részletekben felrakott vakolat, mely már fehérlett a mésztől. Ebből naponta a szükségletnek megfelelő területre hordták fel a vakolást. Ami aznap kiszínezésre nem került, le lett fejtve. Másnap új vakolat került a helyére. E kényes munkákat kiválóan végezte el Zsemlye Ferenc. Kellő magasságra felépített, görgőkön mozgó vasállványokról folytak a munkák.

Chiovini elkészült, a hatalmas kartonokra felvázolta teljes nagyságban a két freskóját. Az odaállított görgős vasállványról előbb a *Szt. László vízfakasztását*, majd a *Déli harangszót* kihirdető freskója festését készítette el. Nagy pillanat volt! A nedves vakolatra helyezték a karton egy levágott részét, majd ecset nyelével a kartonon követve a rajz vonalait, azt bemélyítette a nedves vakolatba. E művelet elvégzése után a vakolatban látszottak a rajz vonalai. Ezeket kellett a művésznek színezéssel ellátni, a képet megalkotni. A rajzon, a kartonon csak körvonalak, szerepeltek, itt a falon kellett azt kidolgozni, színes képpé varázsolni. A napi munka befejeztével tehát a képen, a freskón, voltak be nem fejezett alakok, illetve alakrészek. Ezek kiegészítése a következő napi munka során történt meg. Az alap fekete lett. Szébb lett volna persze az arany. Ehhez azonban nem volt pénzünk. A gót stílus freskók alapja arany, vagy fekete. Nekünk az olcsóbbal is be kellett érniünk.

Elég gyorsan haladt a művész a munkájával. Sok volt a látogató, s már közben megkezdődött a véleménynyilvánítás, a kritika is. Sokan aggodalmaskodtak eleinte a nagy ló alakok miatt. Pedig azok megszólalásig élethűek. Chiovini már gyermekkorában élt-halt a lovakért. Már akkor mindene volt a szép ló. Lószakértő volt már akkor. Ezért olyanok a lovai, hogy szinte mozognak, élnek. A nándorfehérvári diadal nagy történelmi, és egyházi szempontból is

elismerést kiváltó esemény. Ennek emlékére szól világszerte délben a harang. Magyar dicsőség! Lenyűgöző látvány volt a kész kép. Amikor teljes nagyságában már a falon ragyogott, alig tudtunk betelni vele. Kapisztrán a művészt juttatja eszünkbe, s a bal felső angyal a feleségét. Megkérdeztem erről Chiovinit. Azt válaszolta: Tibikém! A kép jobb alsó sarkában a piros-fehér zászlótartó vitézt rólád mintáztam. Ez a kép akaratommal készült. A Kapisztrán hasonlóság akaratomon kívüli. Az angyal? Lehet, hogy Irénkére gondoltam festése közben.

Szent László vízfakasztását, mint egy kedves, magyar történelmi mondát megörökítő freskót láttuk a szemben levő csúcsíves falon. Olyan kedves és elbűvölő, olyan bennünk élő az esemény. Jó érzés, hogy az örökké ott él, míg a templom áll.

Boldogok voltunk, mikor két, hatalmas falrész már díszelgett és üdvözölhettük az alkotó művészt. Chiovini is megnyugodva, elképzelését megvalósítva, sugárzó arccal pihentette rajtuk szemeit. Nem lehet azt elmondani, nem lehet azt leírni, azt az érzést valamiképp kifejezni. Az a két freskó egy nagy álma volt a művésznek. Régen élt a lelkében. Most jött csak az alkalom, hogy megelevenedjenek, életre keljenek, hirdessék alkotójuk művészetét. Egy nagy ugrás ez egy művész életében. Nem mindenkinek adódik ilyen alkalom. Mert aki ilyet alkot, az örökké él. Él művében, mely halhatatlan. A freskó időt álló alkotás.

Nem szabad megfeledkezni egy fontos momentumról. A freskók alá készítették elő a falat, vésték le a régi vakolatot. Eszembe jutott, hogy a freskók elkészülte után valamikor villany is lesz a községben. A villany bevezetése során a falat vézni kell. Mi lesz a freskókkal? Azokat nem szabad véséssel megromlani. Így nincs más hátra, a falakba még most be kell rakni a vezetékeket, csöveket. Így is történt. A költséget a templompénztár vállalta magára, a közbirtokosságnak már erre nem volt pénze. Az elkészítésével Fraknoi Pált bízta meg a testület, a jászapáti községi villamos üzem akkori vezetőjét. Ő a munkálatokat azonnal megkezdte s gyorsan elvégezte. Ezek után lehetett megkezdeni a freskók alá való vakolás munkáit. Most már Aba-Novákon volt a sor. Elsőnek az oltár háta mögötti falra egy Krisztus alakot festett, egy keresztet vivő Krisztust. A templom a szent kereszt felmagasztalása ünnepén, szeptember 14-én tartotta búcsúnapját. Szokás szerint az oltár feletti képnek ezt az ünnepet kellett kihangsúlyozni. Ez a freskó az oltárkép.

Minden szabad időmet a templomban töltöttem, míg a munkálatok folytak, így kerültem akkor is oda, amikor Aba-Novák eme első freskójának utolsó vonásait alkotta. Megálltam a kórus alatt. Földbe gyökerezett a lábam. Néztam, bámultam a hatalmas fekete alakot, akinek testet átjáró, szúrós tekintetétől megborzadtam. Szörnyű volt ez az első látvány. Nem bírtam magammal. Kirohantam a templomkertbe, ahol Chiovini Feribe ütköztem. Sétált. Elmondtam neki a szörnyű látványt. Meg is bántottam. Te Feri, láttad már az Aba-Novák Krisztusát? Igen, láttam. De miért vagy olyan feldúlt? Szörnyű az a kép, Feri. Kérlek, beszélj Aba-Novákkal, hiszen Te hoztad ide. Mond meg neki, hogy át kell formálnia azt a képet, így nem maradhat, amilyen. Tibikém, hát hogy kérhetsz tőlem ilyet. Hogy jövök én, de te is, hogy jössz ahhoz, hogy egy művészt kérdőre vonj. S egy művészt utasíts arra, hogy a te elgondolásodat, a te elképzelésedet fesse le. Minden művésznek egy sajátos, egyéni stílusa, elképzelése van. Aszerint alkot. Aki nem így tesz, az nem művész. De hát, Ferikém, ilyen csúfságot szokott ő festeni? Nem csúfság az, de bizonyára neked szokatlan. Egy teljesen új, egyéni stílus. Meg fogsz vele barátkozni. Persze, ti hozzá vagytok szokva a templomi giccsekhez. A szép szóke, bájos alakokhoz. Mert ilyeneket láttatok eddig a templomokban. Hát, Tibikém, te mást akartál, művészi alkotást. Ezek pedig azok. Most nyugodj meg! Így kaptam meg az első kioktatást. És bizony rám fért. De, ha én így vélekedtem, ha bennem is ilyen hatást váltott ki a kép, mit várjunk egy olyan szemléltől, aki nálam műveletlenebb. Ekkor jöttem rá, hogy sem az iskola,

sem magánszorgalom nem oktatott ki, a képzőművészet terén analfabéta vagyok. Ezt pótolni kell. A négy próféta freskója sem elgondolásom szerinti volt. A nagyon kihangsúlyozott, bütykös kezek és lábak sehogy sem váltották ki a tetszésemet. Meg is mondtam a véleményemet Aba-Nováknak, amikor kérdezte tőlem (és ekkor kaptam a második leckét). Megnézted te már valaha, Tiborom egy munkás, dolgos ember alakját, kezét, lábát? Nem. Mert, ha megnézted volna, most ezeket nem mondanád. Legközelebbi találkozásodkor, kérlek, jól nézd meg Bobák András bíród kezeit és a mezítelen lábait. Ilyen bütykös, dolgos, nagy munkás végtagok azok. A szőrös, szakállas-bajuszos fej az akkori viseletnek megfelelő, valamint a ruházat is. A sötét arcbőrt is az ottani éghajlat pirította meg. Elképzelésem szerint ilyenek voltak. Igazad van Vili, köszönöm az oktatást, válaszoltam. A tizenkét apostol alakjai már barátságosabbak voltak számomra. A szentély két nagy falfelületén már együtt alkottam lélekben a művésszel. Élveztem, a munkát, a gyönyör mámore kerített hatalmába. Alig tudtam onnan elszabadulni. Már élveztem a művész alkotási módját is. Soha nem látott rajzkészségét, színezési technikáját. A fej előbb egy ovális, vöröses színfolt, szivaccsal, ecsettel pár pillanat alatt élő arccá vált. A színt az ecsettel árnyékolta, a szivaccsal mosta ki, pillanatok alatt kész a kép. Mit ábrázol a kép? Különösen érdekes, és egymásba folyó történet. Éva a leszakított alma csutkáját adta Ádámnak. Abban volt az alma magva. A paradicsomi kiüzetéskor Ádám magával hozta a magvakat. Kint elültette, a magból fácska nőtt. Azt öleli át Ádám, hogy megóvja. A fa utódaiból lesz majd a megváltás keresztje, ezt jelzi a fácska körüli fehér kereszt jel. Elbeszéli a jobb oldali freskó felirata: A tudás fájának magvából sarjadt fa adá a Siloe patak padlóját (e padlón át juthatott el Jézus a hegyi beszéd megtartási helyére), ebből ácsolták a keresztfát. A szemben levő freskó a megváltás jeleneteit ábrázolja. A két freskón rajta van a biblia szerinti történet röviden. Van-e ismerős az alakok között? Az első próféta, Dániel igen hasonlít Vili Rozsda nevű tanítványához. Az apostolok közül a bal oldali harmadik Száz Károly, akkori plébános, alatta a negyedik, elődje, Kiss Balázs. A jobb oldalon a harmadik kép Kovács Mihályt, a templomot építető plébánost ábrázolja. Kiss Balázs és Kovács Mihály portréját fényképről alkotta. Igen jó és jellemző, hű képe a mesternek a szentély jobb oldali freskóján alul, a Siloe patak jelenetnél, a Krisztust fogadók mögött, behunyt szemmel ábrázolt alak. A teljesítmény naponta változott, s igen különböző felületet jelentett. A szentély baloldali freskóját a mester két Aladdin lámpa fényénél fejezte be, melyeket kérésére én küldtem neki.

A tervbe vett freskók elkészültek, s most már a meszelés és a díszítő elemek festése volt hátra. A befejezés öröme estí kerti ünnepélyt rendeztem, melyen a három mester és feleségeik (Czumpf Imre nőtlen volt), valamint ismerős családok vettek részt. Aba-Novák magával hozta olaszországi útján készített, s az ott látott freskókról készült nagyméretű fényképfelvételeit. Ezeket megmutatva győzött meg arról, hogy alakjai azokhoz hasonlóak, és az általunk eddig itthon látott festmények egészen más stílust képviselnek, nem is minden esetben művészi alkotások. Itt árulta el egyébként további tervét, és hozzájárulásunkat kérte. Megtervezte az apszisra, a szentély előtti nagy ívre az utolsó itélet freskót. Bemutatta a tervét. Újabb anyagi hozzájárulást nem kér, csupán engedélyünket annak megfestésére. Nekem tetszett az elgondolása, ígértem, illetékesekkel megbeszélem, s bizonyosan hozzájárulnak. A hozzájárulást megkapta, csupán írást vettünk, hogy ezért díjazást nem kérnek. Összeszerelték a négyszögletes, görgőkön mozgó magas vasállványt, hogy a munka kezdetét vehesse. Előbb persze itt is a régi vakolattól való megtisztítás, fecskendővel való fallemosás, majd az alapvakolási munkák elvégzése vált szükségessé. Az ív legfelső szögletében az építés óta volt egy hasadék. Már 30 éve szinte azonos szélességben. Az volt a vélemény, hogy az új vakolat már nem fog megpedni, eltűnik most már a hézag. Tudtam, hogy kezdődik az új freskó festése, dél tájban elmentem hát

azt megtekinteni. A mozgó hatalmas állvány tetején Czumpf Imre fest, Aba-Novák a kóruson távcsővel nézi és irányítja: Ott még nem jó, így csináld, színt adj, stb. Látom, igen kínos a helyzet. Szegény Czumpf engedelmesen hátra-hátrales, s próbálja Aba-Novák elképzeléseit a falra vinni. Inog vele is a nagy alkotmány, de ő bírja a kilengéseket. Vilit kérdezem, mi történt, miért nem ő festi. Látom, nagyon ideges. Bántja a dolog s feleli: Próbáltam, de nem bírom a kilengést, szédülök. Meg lehet azt szokni, válaszolom. A tűzoltóképző tanfolyamon én is így voltam a létrával s megszoktam. Egyelőre nem szabad lenézni a földre, s nem szabad hátra nézni sem. Csak a falat kell nézni, ahol dolgozol. Nehezebb lesz a felmenet és lejövet. Nagy a testsúly. De azt is megszokod. Másnap már Aba-Novák volt az állványon, és bírta a munkát. De az ív felső csücskén a Czumpf Imre alkotta rész maradt. Az utolsó ítéletet tartó Krisztus alakot, s körülötte a sok glóriás képet, angyalokat Czumpf Imre alkotta. Ha jól figyeljük, pontosan meglátszik, meddig.

Előbb a mennyországi rész készült el, ahol az Árpád-házi szentek alakjait örökíti meg a kép. Megkapó a hatalmas felemelő Krisztuskéz. A pokol oldalon a letaszító hatalmas kéz alatt égnek az elkárhozottak. Jelen voltam az utolsó alakok festésénél. Nagy tömeg volt a templomban, szörnyűködve nézték a pokol jelenetet. Hangosan odamondták a művésznek: Mind szegény ember ég ott, nincs a pokolban egy úr sem. Aba-Novák hátra-hátranézett a különböző megjegyzésekre. Ekkor került a pokolba a simi nyakkendős férfi (sokan hangoztatták, hogy Tóth Pista, a boltos), a kalapos hölgy és "Pipás Pista" a tiszazugi méregkeverő. Majd a beszélősokra Aba-Novák a nép felé fordulva mondta, lesznek itt királyok is. A kérdezősködőkkel közölte: Ez itt rettenetes Iván orosz cár, ez meg Erzsébet angol királynő. Egy öregasszonyképre mutatva meglök egy asszony egy másikat: Ez meg maga Viktor néni, Tunya Viktor. Hát lehet, hogy hátranézés közben a művész akaratlanul is Tóth Pista vagy Tunya Viktor képmását festette meg. Ő nem tudott róla. A lakásunkon sírva panaszkodó Tunya Viktort megvigasztaltuk. Nem baj, örüljön neki, hogy a freskón megfestették. Mindegy, hogy hová. Ez úgy sem azt jelenti, hogy halála után csakugyan a pokolba kell kerülnie. Lassan megvigasztalódott. Sok volt a látogató, és jelen voltam egy érdekes esetről. Az öreg Márkus István malmos nagy betegen oda hozatta magát. Gyönyörködve nézte a freskókat. Most már nyugodtan halok meg, mondta, mert láttam. Pár nap múlva a templom előtti térről temették. Aba-Novák is kész lett a munkájával. A nagy mű befejeződött.

A freskók elkészülte után a meszelés következett. Ezt már Czumpf Imre iparművész irányította. A mennyezet meszelése a nagy állványról folyt, azt ide-oda mozgatva, járatva. A mennyezet után az oldalfalakra került a sor. Nagy felületek ezek, időbe tellett, mire végeztek vele. Az új meszelt falra kerültek most már a Czumpf Imre tervezte secco díszítések, melyek a hajóban és a szentélyben levő freskókat szinte összekapcsolják. Ezek már száraz vakolatra festett díszítő elemek: seccók. Általában ilyen festészet látható a legtöbb templomunkban. Olcsóbbak, de nem örök, nem tartós alkotások. Ezek már bizonyos behatásra leperegnek, mint egyéb más, például lakásszobai festések. A sekrestye ajtaja melletti falon örökítette meg a művész a templom helyén 1901-ig állott kápolna építményt. Mert a kápolna lebontásának, s az új templom felépítésének is megörökítésre méltó története van. De erről majd máskor. A kórus szegélyfalán sorakoznak a jáász községek címerei. A nemesi jogokat élvező, büszke, szabad jáászok zászlóit, pecsétjeit díszítették azok. Már augusztus közepén járt az idő, mikor Czumpf a falra kerülhetett, így bizony nagyon igyekeznie kellett, közeledett az átadási idő. Szeptemberben megkezdődött a tisztogatás, takarítás, bútorok berakása. Ez időben kerültek helyre a szobrok is. A művészek hoztak magukkal több, művészi alkotásnak minősülő szobrot, melyeket a régiek helyett raktak fel. Ők rendelkeztek a szentély három üveglablakát is, mutatván, ilyen legyen majd a többi is.

A felavatás a tervezett napon 1933. szeptember 14-én, a búcsú napján ment végbe. A sekrestyeajtónál már csengettek a ministránsok, Czumpf Imre akkor hagyta abba munkáját a kórus alatt, és munkaruhában távozott a főajtón. Tömve volt a templom helybeli és vidéki emberekkel, akik ámulva, bámulva különböző érzésekkel voltak eltelve. Bennem is vajúdott egy nagy kérdésre a felelet. Én hoztam ide a művészeket, az én ajánlatomra, javaslatomra kaptak megbízást. Az én elképzelésem volt művészek alkalmazása, hogy ne a megszokott, giccses, de a laikus számára tetszetős festmények, hanem időtálló, mesteri freskók díszítsék a templomunkat. Jót tettem-e? Elértem-e a célokat? Megérti-e, méltányolja-e a község áldozatkész népe? Nem tudom. Azt hittem, most már megnyugszom. Elbúcsúzunk a művészektől, és a freskók alkotói távoznán, a csendes falusi napok következnek. Elszámolásunk szomorú eredménnyel zárult. A művészek számára minden költség kiegyenlítése után 300-300 pengőjük maradt. Bizony nagyon kevés. Ilyen jövedelemmel a télbe menni! Sajnáltam őket nagyon, magamat is okoltam, de segíteni nem tudtam. Abban reménykedtem, hogy meghozza majd gyümölcsét az itt elvetett mag. Mert abban biztos voltam, hogy ez az alkotás nem mindennapi, ilyen ritkaság számba menő mű messze környéken nem található, ezért sok látogatót vonz majd. Naponta látogattam továbbra is a freskókat. Mindig fedeztem fel valami újat. Pedig ott voltam a születésüknél. Hiába. Már nem voltak idegenek számomra a Vili képei sem, már gyönyörködtettek, már természetesek voltak. Igaza volt Chiovininek – mondogattam magamban – amikor az első kép miatt aggódva hozzá menekültem. És nem tudtam betelni velük, hívogattak, rabul ejtettek. Jól sejtettem. Megindult a vidékiek látogatása. Autóbuszokkal, kocsikkal, gépjárműveken, kerékpárokon, gyalog, minden alkalmas módon jöttek, jöttek. Örültem nagyon. Elek István, szolnoki városi tisztiorvos lelkesedéssel irt róluk a Szolnoki Újságban: Amit Jászszentandrás megcsinált, azt miért nem tudja Szolnok is megtenni?! Mert a szolnoki templomok vagy üresek, vagy ízléstelenek. Ez olyan erős kritika volt, hogy a szolnoki templomok gazdái haragra gerjedtek. Ilyet mondani a ferencesek templomára, azok ízlésére? E cikk aktivizálta a ferenceseket, s az egész ellenakció megindítója lett. Egy páter Odiló nevű ferences egy autóbusznyí néppel érkezett meg. Megindította a képek, festmények elleni agitációt. Hangoskodva minden rosszat mondott róluk, szinte lázította az embereket. Az emlékkönyvbe a véleményét be is jegyezte: „Akinek ilyen Istene, ilyen Krisztusa, ilyen szentjei vannak, annak a művészete sem lehet jobb, de a mennyországa se.” Igaz, hogy Pólya Iván mindjárt utána jegyezte be: „Aki a művészetek történetében teljesen járattan, az ne kritizáljon.” A tömeg bizony az Odiló véleményét fogadta el. Megindult hát a vita, a kritika. Én igen ideges lettem. Varga István harangozót kértem, hogy az általam átadott emlékkönyvbe minden látogatóval írasson be. Ha vidékről érkezik látogató, üzenettel legyen, mert akkor én is ott akarok lenni. Kíváncsi vagyok, mit mondanak. Gyakran jött üzenet, és én mindig mentem. A látogatók különbözőképpen viselkedtek. Az egyszerű emberek inkább csak nézegették, de nemigen nyilatkoztak. Legalábbis hangos szóval nem. De úgy látni lehetett, nincsenek elragadtatva, de azt is észrevettem, hogy hatástalanul senki sem távozott. A nőknél különösen észrevehető volt ez. Volt, aki elsápadt, volt, akinek arcába szökött a vér, volt, aki sokáig nézte, volt, aki gyorsan eltávozott. A tanultabbak között már több volt a szónokló, a hangosan nyilatkozó, de közöttük is különböző vélemények jelentkeztek. Íme egy bejegyzés: „Az igazi templomban ima nélkül is imádkozom, itt úgy érzem, imám hangosan mondva sem érteném. X. Dezső festőművész.” Egy másik: “Az emberi képzelet és fantázia határtalan, ez Istentől jön. Ne hibáztassuk tehát alkotásait.” Erdélyi figyelő aláírással olvasható a következő: „Talán utoljára láttam és szemléltem e templom freskóit. Emlékül vittem el e benyomást, a képet, amelyet soha elfelejteni nem fogok. Adja a Mindenható, hogy minden igaz lélek olyan benyomással távozzon e helyről, mint amilyen emlékeim

nekem maradtak.” A lapok is megszólaltak. A szolnoki ferencesek lapja például két ízben is foglalkozott a templomfestéssel, természetesen kifogásolta, ellenük hangolta olvasóit. Cikkek jelentek meg az összes vidéki lapban is, a jászberényi és jászapáti lapok elismeréssel nyilatkoztak. A budapesti sajtó is több cikkben foglalkozott Aba-Novák freskóival, hol dicsérve, hol lebecsülve azok művészi voltát. Chiovini freskóival szemben eleinte volt kifogás, később már csak Aba-Novák alkotásai szerepeltek a vitában. Gyűjtöttem ezeket a lapokat. Ismerőseim küldték. Sajnos a háború alatt azok mind elkallódtak. A nagy vitában, melybe már külföldi lapok is beleszóltak, az egri érseki hivatal hallgatott. Okát keresve megtudtam, hogy a tervek jóváhagyása úgy történt, hogy az érseki iroda Szmracsányi Miklós nyugalmazott miniszteri tanácsost, az akkori érsek öccsét bízta meg a tervek felülvizsgálatával. A terveket látatlanul hagyta jóvá, teljes bizalommal az érseki iroda, de a legjobban támadott kép, az utolsó ítélet, nem is volt tervezve, bemutatva, erről az erökség nem is tudott. Ezért volt különösen kellemtelen számomra is ez a nagy vita. Nyilván az érseki hivatalt is gátolta e körülmény a védelemben. Várta, mi lesz a vita vége, nem nyilatkozott. A freskók egyébként a papság köreiből is különböző érzéseket váltottak ki. Általában a többségnek – köztük saját plébánosunknak – nem tetszettek, s a P. Odiló-féle kritikát fogadták el. Minket igen megnyugtatót a vitára reflektáló, Nyisztor Zoltán által írt, s a Magyar Kultúrában megjelent cikk, melynek lényege: „Én vagyok abban a megtisztelő helyzetben, hogy a jászszentandrászi freskókat megvédhetem.” Ez a cikk már eldöntötte, a vitát. (A Magyar Kultúra a jezsuiták lapja volt. Az abban megjelent cikk az egyházi véleménynek adott kifejezést.) Nyisztor Zoltán cikke sem változtatta meg P. Odiló véleményét. Értesültem, hogy a község lakosai között íveket hordoztat, aláírásokat gyűjt, melyben az aláírók a freskók levakartatását követelik. Ez már igen nyugtalanított. Antony Jánossal elhatároztuk, hogy felutazunk Budapestre a ferencesek legfőbb főnökéhez, és megkérjük, állítsa le P. Odilót. A ferences főnök fogadott is. Mondókámat előadtam, ő udvariasan válaszolt: „Magam is olvastam a freskóikról megjelent cikkeket. Én a magam részéről a vitába nem avatkozom. P. Odiló véleményét szabadon kifejtheti, ebben én őt meg nem akadályozhatom. Az önök községének hívei majd eldöntik, meghagyják-e vagy nem a freskókat.” Sikertelenül távoztunk és Aba-Novák Vilihez mentünk. Mosolygó arccal, boldog képpel fogadott. Megbotránkozva mondjuk el, mi van otthon, miért örül. Hiszen arra semmi oka sem lehet. Ide hallgassatok, mondta Vili. Nem az a lényeges, hogy mit írnak, az, hogy egyáltalán írnak. Egyiknek tetszik, másiknak nem tetszik, hát ez így szokott lenni. Miért ne örülnék. Igen sok kritikusként tetszik, nekem kivált az tetszik, hogy foglalkoznak vele, hogy írnak róla. Hát ez se nagyon nyugtatót meg bennünket. Antony János javaslatára kerestük fel Jajczai János művészettörténészt, az Új Idők című lap szépművészeti rovatának vezetőjét, műkritikust. Úgy emlékszem, a fővárosi könyvtárban találtuk meg. Kedvesen fogadott. Elbeszélte nekünk a freskókkal kapcsolatban, s azt, hogy lekaparására már aláírásokat gyűjtöttek. Nem tudunk megnyugodni, vajon művészi alkotások-e avagy nem. Szeretnénk tudni a véleményét. Jajczai közölte, hogy még nem volt rá módja és alkalma, hogy megnézzék a jászszentandrászi freskókat. De képekről részben ismeri, és a kritikákat olvassa. Nagy örömmel hallotta, hogy a képek látása során volt, aki elájult, volt olyan nő, aki abortált. Igazak-e ezek a hírek? Közöltük, ilyen esetekről nem tudunk, de az bizonyos, hogy sokan nem tudják, nem bírják nézni sem, vannak falfehér és vannak vérvörös ábrázattal távozók. Mert én igen örültem e híreknek, mondta Jajczai. Tudniillik művészi alkotás az, amelyik minden nézőben hatást vált ki. Hogy ez a hatás milyen, az nem a műtől, hanem a nézőtől függ. Egy műveletlenebb, vagy gyengébb idegzetű másképpen reagál, mint egy műveltebb, egészséges idegzetű szemlélő. Lényeges, hogy minden szemlélőben hatást keltett. Ezek az emberek soha sem fogják elfelejteni azokat a fres-

kókat. Bármikor emlékezni fognak rájuk. Viszont, ha megkérdeznénk egy másik templomban látottakról, nyilván semmit sem tudnának róla mondani. Láttam, hogy nem nyugtatott meg bennünket teljesen. Valószínű azért mondotta azt a szinte drasztikus véleményt, melyre szinte szóról szóra emlékezem. „Megnyugtatásul a következőket mondhatom: Én még nem láttam a jázszentandrásai templom freskóit. De ismerem Aba-Novák művészetét, s így bátran mondhatom, hogyha Aba-Novák nem tett volna egyebet, csak festékes nyálat köpött volna a jázszentandrásai templom falára, akkor is különbet alkotott volna, mint bárki más ma Magyarországon.”

Na, ez megmondta, gondoltuk magunkban. De ez volt a végső oktatás. Ez erősített meg abbéli hitemben, hogy a jázszentandrásai freskók műalkotások. Most már nyugodtam távoztunk köszönés után, meghíván őt Jázszentandrásra. Otthon ám nem volt ily nyugodt a helyzet. Mint méhek rajzaskor, zajlott a freskók feletti vita, az aláírásgyűjtés.

Hírt kaptam, P.Odiló egy autóbusznyi sereggel újra a templomban van, és nagy előadást tart. Odasiettem. P.Odiló az oltár előtt áll fent, az oltárlépcső tetején. Előtte nemcsak a hozott vendégek, de a lakosság köréből is, nyilván az aláírók közül is sokan. Pocskondiázza Aba-Novák freskóit, biztat azok eltávolítására. Oda mutat a freskón levő Aba-Novák képmásra mondván: ő maga is lesüti a szemét, maga sem tudja nézni az alkotását. Hát mi is mondjuk, hagyj abba Novák!

Most már elfogott a düh, nem tudtam tovább tétlenül hallgatni. Igen ideges lettem, s ilyenkor szokásom szerint szinte ordítva rohantam oda. Hagyja abba azonnal az aljas rágalmaid, és takarodj innen, mert lerántom, letaszítom onnan. Magánál hivatottabb egyének nyilvánították e freskókat művészi értékeknek. Nem kéregetésből, de saját erejéből festette ki e község népe templomát. Nem lázítást, de elismerést érdemel érte. Nem lekaparni, de megmagyarázni kell e freskók értékét, és becsülni azt a népet, mely ilyen művet létesített magának.

Nagy csend következett, Odiló híveivel együtt kitakarodott és nem háborgatott többé. A levakarási ívek is eltűntek. A nép kezdett megnyugodni. Egy alkalommal újra üzenet jött. Siessek, mert külföldi nézők vannak. Odasietve látom, hogy egy férfi le s fel szaladgál a templomban, a freskókat nézve. Hol a szentélyhez szalad, és Aba-Novák freskóit nézi, hol a Chioviniét bámulja. Egy másik nyugodtnak látszik, sétálva szemléli, és odamegy Varga István harangozóhoz. Tőle kérdez valamit. A harangozó válaszul rám mutat. Jön felém, hozzám és mondja bemutatkozás után. (Sajnos nevére nem emlékszem.)

„Kérem én az Amerikai Egyesült Államokból jöttem. Magyar származású vagyok. Pesten olvastam az újságban a kritikákat. Érdekelt az ügy és lejöttem. Hallottam, hogy lekaparják e freskókat. Kérem, teszek Önnek egy ajánlatot.” Nem hagytam tovább beszélni. Tiltakoztam a lekaparás ellen. Ő nyugodtan válaszolt. „Kérem, elhiszem, hogy nem vakarják le. De, ha mégis, arra kerülne a sor – ne haragudjon, hogy ezt mondom – itt hagyom önnek a címetem. Én e freskókat megvásárolom. Vételárként annyit fizetek érte, amennyit az önök által választott új művész az új freskók festéséért kérni fog. Viselem a jelenlegi freskók levételének, elszállításának, az új freskók festésével kapcsolatos összes költségeket, és azt hajlandó vagyok dollárban vagy hazai pénzükben letétbe helyezni Önök számára.”

„Mit akar ön ezekkel a freskókkal, ha leszedeti?” – kérdeztem. „Én, kérem, őszintén megmondom, kiszállítatom Amerikába, ott összerakatom és kiállítom.

Az érdeklődőktől megtérül a költségem.” Átadta a névjegyét, persze nem került sor arra, hogy neki üzenjek.

Telt-múlt az idő, az érdeklődők, a nézők száma is csappant. Minden csoda három napig tart, mondja a közmondás. Hát ez valamivel tovább tartott ugyan, de mégis lelohadt az érdeklődés.

A csoda, a csodálni való azonban megmaradt, s áll ma is. 1934-ben volt a nemzetközi egyházművészeti kiállítás a Vatikánban. A kiállításon a jázszentandrás freskók is résztvettek.. A freskóvázlatok és fényképek voltak kiállítva. Aba-Novák vázlatát megvásárolták Róma város részére. Az Osservatore Romano igen meleg hangú cikkben méltatta a freskók művészi színvonalát, a hosszú kritikai méltatás végképp eldöntötte most már a vitát, a pert, a művészek javára. Gerevich Tibor a freskókról készült fényképeket albumba kötve átadta a pápának, aki azt kedvesen fogadta, s megtekintése után örömét fejezte ki afölött, hogy magyarországi templomban ilyen freskók is vannak. A hosszantartó vita tehát eldőlt, most már véglegesen. A freskók azóta is hírnevet és dicsőséget szereznek annak a népnek, amely azt saját erejéből életre hívta.

Említettem, hogy az eredeti tervben nem szerepelt az utolsó ítélet. Aba-Novák a diadalív megfestését Chiovinival való megtárgyalás nélkül tervezte meg, és vetette fel. Eredetileg ornamentikára volt az ív tervezve. Egyéni elhatározásból ajánlotta fel annak megfestését nekünk, megrendelőknek. Vita is volt emiatt. Még Aba-Novák felesége is ellenezte, mert veszélyeztette a kalkulációt. Aba-Novák még a kórusra is tervezett freskót, a vízözönt. Ezt azonban már a többség elvetette, arra már semmi fedezet nem volt. Fentiekben már említettem, mindkét művész fejenként 300-300 pengővel a zsebében távozott. Egész évben más képet nem festettek, semmi kész, eladásra alkalmas alkotásuk nem volt, melynek értékesítésével anyagilag javíthatnak volna helyzetükön.

E nehéz napokat azonban később felváltotta a nagy érdeklődés, és mindkét művész több megbízást kapott, amelyek anyagilag is kárpótolták őket. Sajnos Aba-Novák korai halála megfosztotta az emberiséget a hasonló műalkotásoktól. Római megrendelésre a tervei már készen álltak, megvalósítani azonban már nem volt ideje. A halál közbeszólt!

Három igen lényeges történetről kell még megemlékezni. Három papi állásfoglalásról a freskókkal kapcsolatban.

A templomfestés elkezdése előtt a plébános közölte, hogy még nem érkezett meg Egerből az egyházmegyei engedély, nélküle pedig nem lehet a festést elkezdni. Határoztunk. Küldöttség utazik Egerbe az engedélyért. A küldöttséget a nagyhatalmú Subik irodaigazgató fogadta. Se-hogy sem akarta, hogy az érsek elé kerüljünk. Menjünk haza nyugodtan, majd intézkedik. Mi kijelentettük, nem megyünk el, míg az érsek nem fogad, míg meg nem hallgat, s az engedélyt írásban meg nem kapjuk. Kénytelen volt engedni. Félkörbe állva adtuk elő jövetelünk célját. Meghallgatta majd így válaszolt. „Ily nehéz időkben mi vezette önöket arra, hogy templomukat most festessék ki? Honnan vesznek arra pénzt?” (Subik is, az érsek is attól tartott, hogy pénzt kérni mentünk.) Elővettük iratainkat, mellyel igazoltuk, hogy a szükséges pénzünk megvan. Pénzt nem kérünk, saját erőből festetjük ki a templomunkat. Mindketten megkönnyebbülten vették tudomásul a bejelentésünket, s megkaptuk az írásos engedélyt.

Fentebb már említettem, hogy a papok többségének véleménye a P. Odilóhoz volt hasonló. Persze ezen nem lehet csodálkozni, hiszen a művészettörténet, képzőművészet terén sajnos ők is általában a hozzá nem értők táborához tartoztak. Erre vonatkozóan ők sem részesültek oktatásban. Pedig ez nagy hiba, mert éppen nekik kellett volna arra törekedni, hogy ne gicsek, hanem művészi alkotások díszítsék a templomokat. Említettem, hogy a templomba a látogatók számára emlékkönyvet vittem. Kértem a harangozót – Varga Istvánt –, hogy azt a látogatóknak bocsássa rendelkezésre, s kérje őket, jegyezzék be véleményüket. Erre nem kértem plébánosi engedélyt. Ez volt a hiba. Bizonyos idő múltán közölte velem a harangozó, hogy az emlékkönyvet a plébános magával vitte. Bántott a dolog. Már sok érdekes bejegyzés és sok aláírás volt a könyvben. Valamikor érdekesek lennének e bejegyzések. Kimentem hozzá. Panaszom-

ra közölte, hogy elhozta a könyvet, nem szereti, hogy abba különböző kritikákat beirkálnak. Egyébként is, arra ő engedélyt nem adott. Kértem, adja vissza nekem a könyvet, mert az saját tulajdonom. Ezt megtagadta, így a későbbi látogatók neve már nem szerepel a könyvben. A könyv egyébként a plébániai könyvtárban megvan, azt betekintésre a jelenlegi plébános 1969. évi látogatásom idején átadta. Ígérte, hogy azt újra a látogatók rendelkezésére bocsátja.

A jászszentandrási templomot 1905-ben Kovács Mihály, akkori plébános építtette. Mikor a templom kész lett, őt elhelyezték. Bántotta, mert már akkor tervezte annak kifestését, már tartalékolgatta rá a pénzt. Kíváncsi voltam a véleményére. Erre is sor került. A telki iskolába kis harangot vásároltak. Kovács Mihály harangszakértő volt. Meghívták, adjon véleményt, milyen hangú harangot rendeljenek, amely a meglevők hangjával párosul. Én hoztam ki őt gépkocsin Jászapátiból. Tudott a templom kifestéséről, a vitákról is. Kérte, a templom előtt szeretne kiszállni, alig várja, hogy láthassa. Én is kíváncsian vártam a véleményét, bekísértem őt. A főbejáratnál Szász Károly plébános várta. Kovács a kórus alatt megállt, nézte-nézte, hosszan nézte az eléje tárult képet. Majd lassan megindult a szentély felé. Vele mi is. Ott megállt, s Szász Károly felé fordulva mondta: Gyönyörű! Ilyennek álmodtam, ilyennek akartam! Károly! Boldog lehetsz, hogy ebben a csodálatosan szép templomban imádhatsz az Istent. Szemei könnyel teltek meg s meghatódva gratulált.

Zárószóként. Mindenki igyekszik életében valamilyen komolyabb, emlékezetes alkotásra, olyan valamire, amely túléli őt. Ezt a munkámat ilyennek tartom. Boldog vagyok, és kicsit büszke is, hogy a jászszentandrási freskóknak én vagyok a megálmodója, megvalósítója, s olyan kezek közreműködésével, mint Chiovini Ferenc és Aba-Novák Vilmos.